

Kalba, religija ir etniškumas mokyklose rusų ir lenkų mokomosiomis kalbomis Lietuvoje: įvairovės (ne)atpažinimo praktikos

KRISTINA ŠLIAVAITĖ

Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas, A. Goštauto g. 9, 01108 Vilnius, Lietuva
El. paštas kristina@ces.lt

Straipsnyje aptariama, kaip tyrime dalyvavę mokyklų, kuriose mokoma lenkų ir rusų kalbomis, bendruomenių nariai mato sąveiką tarp mokinių etninės ir konfesinės tapatybių, kaip šiose mokyklose atpažįstama kultūrinė mokyklos bendruomenės narių įvairovė. Kokybinis tyrimas atskleidė, kad tyrimo dalyviai skirtingai vertina etniškumo, religijos ir kalbos dimensijų sąsajas konstruojant etnokonfesines tapatybes, o mokyklos renkasi skirtingus kelius, atsižvelgdamos į mokyklos bendruomenės narių kultūrinę įvairovę.

Raktažodžiai: etniškumas, kalba, religija, švietimas, įvairovė, daugiakultūriškumas

ĮVADAS

Straipsnyje¹ aptariama, kaip tyrime dalyvavę mokyklų, kuriose mokoma lenkų ir rusų kalbomis, bendruomenių nariai mato sąveiką tarp mokinių etninės ir konfesinės tapatybių, kaip šiose mokyklose atpažįstama (angl. *recognition*)² etninė ir konfesinė mokyklos bendruomenės narių įvairovė. Iš vienos pusės, tyrimo dalyvių konstruojama sąveika tarp etniškumo, kalbos ir konfesijos atskleidžia, kad religinės bendruomenės matomos kaip atviros ir įtraukios, neribojamos kalbos ar etniškumo. Kita vertus, tam tikrais atvejais religija ar religingumas yra siejami su etniškumu, konstruojant ribas tarp etninių grupių pasitelkiama religija ar jos praktikavimas (žr. Barth 1969). Tyrime dalyvavusių mokyklų bendruomenių nariai identifikavo skirtingas praktikas, kaip mokyklose yra atsižvelgiama į bendruomenės narių etninę konfesinę įvairovę. Žvelgiant iš įtraukaus švietimo teorinių perspektyvų, įvairovės atpažinimas ir atliepimas tiesiogiai lemia pilietiškumo ugdymą, suteikia gebėjimų prisitaikyti daugiakultūrinėje aplinkoje (Banks 2004). Todėl klausimai, kaip mokyklose gebama atpažinti ir atliepti bendruomenės narių kultūrinę įvairovę yra aktualūs tiek teorine, tiek praktine prasmėmis.

¹ Mokslinių tyrimų projektui finansavimą skyrė Lietuvos mokslo taryba (LMTLT), sutarties numeris S-LIP-19-60.

² Apie termino *atpažinimas* (angl. *recognition*) turinio ir raidos istoriją žr. Taylor 1994.

LR švietimo įstatymo 30 straipsnis numato teisę Lietuvos mokyklose mokytis valstybine ar gimtąja kalba, o 31 straipsnis – teisę mokytis tikybos (LR Seimas 2011). Lietuvoje veikia mokyklos lietuvių, lenkų, rusų ir baltarusių mokomosiomis kalbomis, šias mokyklas lanko vaikai iš etniškai, kalbiškai skirtingų šeimų (Saugėnienė 2003; Leončikas 2007; Reingardė, Vasiliauskaitė, Erentaitė 2010; Šliavaitė 2015). Mokyklos mokiniai gali gilintis į tradicinės religinės bendruomenės tikybą ar etiką, o jei nėra galimybės tikybos mokytis mokykloje, organizuojamos sekmadieninės mokyklos (LR Seimas 2011). Paprastai mokyklose lenkų dėstomąją kalbą daugiausia mokoma katalikybės principų, o rusų – stačiatikybės, nors mokinių kontingentas neapsiriboja šiomis etninėmis ar religinėmis grupėmis. Šios ugdymo institucijos pasirinktos kaip svarbus tyrimo laukas, leidžiantis įvertinti, ar ir kaip yra atpažįstama ir atliepiama bendruomenės narių kultūrinė – kalbinė, etninė, religinė – įvairovė.

Lietuvoje tirta švietimo sektoriaus etninė, kalbinė įvairovė daugiakultūrio švietimo kontekste (Tamošiūnas 2000; Saugėnienė 2003; Balžekienė ir kt. 2008; Šliavaitė 2018). Jolanta Reingardė, Nida Vasiliauskaitė ir Rasa Erentaitė (2010) analizavo mokytojų ir mokinių požiūrius į skirtingas socialines bei kultūrinės (taip pat ir religines) grupes mokyklose ir padarė išvadą, kad Lietuvos mokyklose menkai atpažįstama socialinė ir kultūrinė įvairovė, mokytojams trūksta kompetencijų ugdyti daugiakultūriškumą ir toleranciją (Reingardė, Vasiliauskaitė, Erentaitė 2010). Analizuota religinių mažumų, t. y. dominuojančiai katalikų bažnyčiai nepriklausančių bendruomenių, marginalizacija (Ališauskienė, Schröder 2012; Schröder 2012), socialinės atskirties ir religinės tapatybės sąveika (Ališauskienė, Schröder 2014), religijos mažumų grupių reprezentacija žiniasklaidoje (Ališauskienė, Markauskaitė 2014). Tirta, koks yra religijos vaidmuo konstruojant etninę tapatybę (Savukynas 2003; Korzeniewska 2013; Schröder, Petrušauskaitė 2013). Nepaisant atliktų darbų tiriant religinių mažumų ar etninių grupių įtraukties klausimus, etnokonfesinės įvairovės atpažinimas švietimo sektoriuje, o ir bendrai tikybos pamokų statusas valstybinėse ugdymo įstaigose nesulaukia platesnių akademinų diskusijų. Tad susitelkimas ties švietimo sektoriaus dalyviais, kurie dirba kultūriškai heterogeniškuose sektoriuose, leidžia diskutuoti iki šiol Lietuvoje plačiau negvildentais klausimais apie skirtingų tapatybės dimensijų (etninės, religinės) sąveiką (Yuval-Davis 2011) ir atpažinimą (Banks 2004) švietimo sektoriuje. Straipsnyje terminai konfesija / konfesinė tapatybė, religinė tapatybė bus vartojami sinonimiškai nusakant tam tikrą santykį su pasirinkta religija ar religine bendruomene. Etnokonfesinė tapatybė nusako etninės ir konfesinės tapatybių sąveiką.

TYRIMO METODOLOGIJA

Straipsnis parengtas remiantis kokybinio tyrimo, 2019 m. spalio mėn. – 2021 m. vasario mėn. atlikto Vilniuje, Kaune ir Visagine, duomenimis. Interviu buvo atlikti su lenkų (4) ir rusų (9) mokyklų tikybos mokytojais, du interviu atlikti su trimis mokyklos administracijos darbuotojais. Interviu – giluminiai nestruktūruoti arba pusiau struktūruoti, vidutinė trukmė – apie valandą. Dalis interviu dėl COVID-19 pandemijos vyko nuotoliniu būdu. Tyrimo dalyviai atrinkti pagal mokyklą ir jos dėstomąją kalbą, t. y. tyrime dalyvavo tikybos mokytojai, dėstantys arba dėstę tikybą mokyklose, kuriose mokomoji kalba yra rusų arba lenkų. Tyrimui pasirinktuose miestuose lenkų mokomoji kalba buvo tik Vilniaus mokyklose, o rusų mokomoji kalba – visuose trijuose tyrimui pasirinktuose miestuose. Tokių mokyklų ir jose dirbančių tikybos mokytojų skaičius Lietuvoje nėra didelis, Kaune ir Visagine tyrime sutiko dalyvauti absoliuti dauguma turinčių tikybos mokytojo (-jos) patirtį. Tikybos mokytojų buvo klausiama apie asmeninį santykį su konkrečia religija, tikėjimo ir kitomis

bendruomenėmis; tikybos pamokų mokyklose istoriją, patirtis, religinio pobūdžio šventes mokyklose; religijos, mokyklos kalbos ir etniškumo santykį. Lygiagrečiai šiuose miestuose buvo atliekami giluminiai nestruktūruoti arba pusiau struktūruoti interviu su skirtingų religinių bendruomenių (katalikų ir stačiatikių) nariais (tikinčiaisiais, kunigais), save tapatinančiais su lenkų arba rusų etnine grupe. Iš viso buvo atikta 23 tokio pobūdžio interviu. Visuose buvo klausama apie tikybos pamokų patirtis (asmenines ar tyrimo dalyvių vaikų) švietimo sektoriuje. Šie interviu su tikinčiųjų bendruomenių atstovais leido giliau suprasti ir kontekstualizuoti interviu, kurie buvo atlikti mokyklose su tikybos mokytojais. Tikybos mokytojai dažnai yra platesnės tikinčiųjų bendruomenės dalis: pavyzdžiui, kunigas ar vienuolė (-is) yra ir mokyklos tikybos mokytoja (-as); kai kurie tyrimo dalyviai turėjo tikybos mokytojo patirties tiek valstybinės, tiek sekmadieninės prie bažnyčios ar cerkvės mokyklose.

TEORINĖS PASTABOS

Teorinėje literatūroje etniškumo ir religijos santykis arba etninės ir konfesinės tapatybės dimensijų sąveika matoma kaip įgyjanti skirtingas išraiškas. Etniškumo studijose konstruktyvistinės krypties autoriai pabrėžia būtinybę tirti, kaip konstruojamos ribos su „kitu“, kokie pasitelkiami kultūriniai riboženkliai, pavyzdžiui, religija, kalba, istorijos pasakojimai apibrėžiant savo tapatybės santykį su kitomis grupėmis (Barth 1969; Wimmer 2008). Davidas R. Stroupas (2017) siūlo tipologiją, kaip religija gali būti pasitelkiama konstruojant etniškumą ir etnines ribas. Mokslininko teigimu, religija gali būti universalizuojanti, t. y. religinė tapatybė tampa svarbesnė nei etninė ar kita kultūrinė tapatybė, ir šiuo pagrindu grupės apjungiamos; religija gali būti vienas iš daugelio identiteto elementų ir turėti įvairius ryšius su kitais; religija taip pat gali būti kaip pagrindinis dėmuo grupės skirtingumui pabrėžti (Stroup 2017: 991). Rogerso Brubakerio teigimu (2015a, b), *kalba ir religija* yra vienos svarbiausių etninio identiteto konstravimo dimensijų, tačiau, kalbant apie mažumų teises, kalbos klausimai dažnai matomi kaip aktualesni nei religijos, nes kalba yra neišvengiamas mūsų kasdienės komunikacijos tarpininkas. Kalbos ir religijos dimensijos dažnai analizuojamos atskirai (Brubaker 2015a, b). Kita vertus, kalba, religija ar kitos tapatybės dimensijos gali turėti skirtingą poveikį konstruojant tapatybę ir brėžiant tarp jų ribas, todėl svarbu šias skirtingas sąveikas atpažinti (Yuval-Davis 2011).

Analizuosime tapatybės dimensijų sąveikas švietimo sektoriuje, todėl keliamas klausimas ne tik apie tapatybių įvairovę, bet ir apie tai, kaip švietimo sektoriuje ši įvairovė atpažįstama (žr. Banks 2004). Daugiakultūrinio ar tarpkultūrinio švietimo teoretikai ir praktikai akcentuoja būtinybę švietimo sektoriuje atpažinti / pripažinti (angl. *recognition*) kalbinę, socialinę, kultūrinę švietimo dalyvių įvairovę atitinkamai modeliuojant švietimo praktikas (Tamošiūnas 2000; Saugėnienė 2003, etc.; Banks 2004; Osler 2015). Pavyzdžiui, dėstant istoriją – atsižvelgti į įvairius istorinius pasakojimus, būdingus skirtingoms socialinėms grupėms (Osler 2015); atsiranda platesnės diskusijos bendrai apie religijos vietą valstybinėse mokyklose arba apie skirtingas religijas praktikuojančių vaikų poreikių atpažinimą (Spinner-Halev 2010). Jameso A. Bankso (2004) teigimu, visuomenės kultūrinės įvairovės atpažinimas švietimo sektoriuje įgalina jaunosios kartos visuomenės narius būti sėkmingais piliečiais, gebančiais dalyvauti skirtingose savo visuomenės ir globaliose bendruomenėse. Šiame straipsnyje kalba, religija, etniškumas yra analizuojami kaip susijusios tapatybės dimensijos, o tyrimo dalyvių konstruojamos sąsajos atskleidžia, kokias skirtingas konfigūracijas įgyja šios tapatybės dimensijos ir ar jos atpažįstamos švietimo sektoriuje.

„KAD NEBŪTŲ BARJERŲ“: KALBA, RELIGIJA IR ETNIŠKUMAS MOKYKLOSE RUSŲ MOKOMĄJA KALBA

Poskyryje aptariama, kaip tyrimo dalyviai mokyklose rusų mokomąja kalba siejo kalbą, religiją ir etniškumą. Kalbos (rusų, lietuvių), etniškumo ir tikybos (stačiatikybės ar katalikybės) santykis buvo apibūdinamas kaip įvairus: lietuvių kalba gali būti pasirenkama kaip svarbi perduodant stačiatikių tikyba, rusų kalba – katalikybę. Tiek vienu, tiek kitu atvejais kalba atsiejama nuo religijos ir etniškumo. Taip pat religinė bendruomenė dažnai buvo matoma kaip platesnė nei kalbinė ar etninė grupė: šiuo atveju religija vaidina vienijantį vaidmenį taikant D. R. Stroupo (2017: 992–993) tipologiją apie religijos ir etniškumo sąveiką. Kita vertus, ne mokyklose atliktuose interviu dalis informantų rusiškumą siejo su stačiatikybe.

Lietuvių kalba gali būti kaip svarbus instrumentas stačiatikių bendruomenėje socializuojant vaikus iš etniškai mišrių šeimų arba rusų tautybės vaikus, kurie mokosi mokyklose lietuvių dėstomąja kalba ir neturi pakankamų rusų kalbos kompetencijų. Šiais atvejais siekiama išlaikyti religinę tapatybę, nors rusų kalbos įgūdžiai ir prarasti. Pavyzdžiui, rusų kalbos gerai nemokantiems vaikams stačiatikių bendruomenė nutarė organizuoti stačiatikių tikybos pamokas sekmadieninėje mokykloje ir lietuvių kalba. Švietimo aplinkoje pastebimas kalbinės ir religinės tapatybių neatitikimas numanomai ruso–stačiatikio ar lietuvių–kataliko tapatybėms. Pavyzdžiui, mokyklas lietuvių mokomąja kalba lankantys stačiatikių šeimų vaikai tikybos pamokose dažniausiai mokomi katalikybės principų, kas ne visada atitinka stačiatikybės mokymą: <...> *aš manau, kad didžioji dalis mūsų [stačiatikių] vaikų lanko tikyba katalikišką. Kažkokie skirtumai, tai aš juos iš karto pastebiu, nes kartais užduodi klausimą, ir jie atsako labai katalikiškai. Pataisome ir pasakome, kad pas katalikus taip, o pas mus kitaip* (Vilnius, vyr., stačiatikis). Nors atrodytų, kad tyrimo dalyvis pabrėžia prisitaikymą prie situacijos, tačiau žvelgiant iš teorinių diskusijų, akcentuojančių įvairovės atpažinimo švietimo sektoriuje svarbą, daugumos (lietuvių katalikų) kultūros dominavimas nepaisant dalyvių priklausymo skirtingoms etninėms ir religinėms bendruomenėms būtų vertinamas kaip nepakankamas jautrumas kultūrinei įvairovei (žr. Banks 2004; apie religinių mažumų grupių marginalizaciją kitose srityse žr., pvz., Ališauskienė, Schröder 2012, 2014).

Religija, daugumos tyrimo dalyvių teigimu, yra platesnė kategorija, netapatintina su tam tikra kalbine ar etnine grupe. Tyrimo dalyviai mokyklose, kur mokomoji kalba yra rusų, save priskiriantys katalikams ar stačiatikiams teigė, kad religija apima skirtingas grupes, nepriklausomai nuo etniškumo, kilmės ir kalbos. Pavyzdžiui, tyrimo dalyvis, dirbantis mokykloje rusų dėstomąja kalba ir išpažįstantis bei dėstantis katalikų tikyba, atskiria religiją nuo kalbos ar etniškumo: *pati idėja... katalikų religija ir bažnyčia yra ne kalbinės tapatybės pagrindu, tai tikėjimas. Mes kalbame, kad katalikų bažnyčia yra pasaulinė, jai gali priklausyti ir rusai* (Vilnius, vyr., katalikas, interviu rusų k.). Religinė tapatybė yra platesnė, apimanti skirtingų kalbų tikinčiuosius, o vienos ar kitos tikybos praktikavimas nėra nulemtas kalbos. Kalba matoma kaip suteikianti galimybių dalyvauti tam tikrose praktikose, o ne skirianti. Ši nuostata sutapo su daugumos tyrimo dalyvių, priklausančių rusų stačiatikių bendruomenei, perspektyvomis.

Kai kurie tyrimo dalyviai kalbą išskyrė kaip itin svarbią atliekant religinius ritualus: stačiatikių ritualai, atliekami lietuvių kalba, vertinami kaip neprilygstantys ritualams senąja slavų kalba. Kalbos ir religijos sąsajų tamprumą pagrindžia ir kai kurie asmeniniai pasirinkimai: lietuviškai kalbančiai katalikų šeimos atsivertus į stačiatikybę buvo pasirinkta strategija jaunesnius vaikus, skirtingai nei vyresnius, leisti į mokyklą rusų mokomąja kalba tikintis, kada jie gerai išmoks rusų kalbą ir galės pilnavertiškai dalyvauti apeigose rusų kalba cerkvyje. Šiuo atveju tikras dalyvavimas ritualinėse apeigose yra siejamas su

kalbos mokėjimu, vadinasi, kalba ir tikrasis religingumas yra tampriai susieti. Apibendrinant galima pabrėžti, kad religija buvo matoma kaip netapatintina su tam tikra kalbine ar etnine grupe, tai suponuoja atvirumą ir skirtingų grupių įtrauktį tiek švietimo, tiek kitose srityse. Kita vertus, rusų kultūra, kalba ir stačiatikybė taip pat įvardijamos kaip istoriškai tampriai susijusios kategorijos.

„NA, NEGALIMA RELIGIJOS ATSIETI NUO TAUTYBĖS“: KATALIKYBĖ KAIP LENKIŠKUMO DĖMUO?

Tyrimo dalyviai – mokyklų lenkų dėstomąja kalba bendruomenių nariai – religiją (katalikybę) įvardijo kaip apjungiančią skirtingas etnines ir kalbines grupes, tad ją supranta kaip platesnę kategoriją. Tyrimo dalyviai lenkiškumą tampriai sieja su katalikybe, todėl atitinka lenko–kataliko sampratą ir stereotipus (Savukynas 2003; Korzeniewska 2013; Schröder, Petrušauskaitė 2013, kt.). Religiją (katalikybę) tyrimo dalyviai mato kaip universalizuojančią arba apjungiančią skirtingas grupes tapatybės dimensiją, tiek kaip svarbų elementą skirtingumui, palyginti su kitomis etninėmis grupėmis (pvz., rusų tautybės), pabrėžti (žr. Stroup 2017). Kalbant apie skirtumus tarp lenkų ir lietuvių katalikų grupių, buvo atkreiptas dėmesys į skirtingas katalikybės praktikavimo tradicijas.

Tyrimo dalyviai mokyklos lenkų dėstomąja kalba bendruomenę apibūdino kaip iš esmės homogenišką etnine ir religine prasmėmis. Teigiama, kad mokyklose, kuriose mokomoji kalba yra lenkų, katalikų tikyba pasirenkama absoliučios daugumos (net skirtingo tikėjimo ar etninės tapatybės) mokinių, o pati mokykla yra orientuota į etniškai mišrias arba lenkų tautybės šeimas: *aš lenkiškose mokyklose dirbau, tai vaikai ateidavo [į tikybos pamokas] 100 procentų. <...> Netgi buvo tokių, kurie ne katalikai, bet ateidavo. Netgi buvo iš šeimos turkų, kurie buvo nekrikštyti, bet tėvai norėjo kažkaip* (Vilnius, mot., katalikė, lenkų k.). Nors religinė bendruomenė matoma kaip atvira skirtingoms etninėms grupėms, tačiau etniškumas suvokiamas kaip susijęs su religija, t. y. religija siejama su etniškumu, kultūra, istorija ir yra vienas iš bendruomenės ribas (žr. Barth 1969) nusakančių elementų: *Na, negalima religijos atsiesti nuo tautybės, nuo to, kuo aš save laikau. Man atrodo, kad stipriai susijusi su mūsų lenkiška tautybe religija* (Vilnius, mot., katalikė, lenkų k.). Taip tvirtino dauguma tyrimo dalyvių, save laikantys lenkais katalikais, tokie teiginiai aptinkami ir tarptautiniuose tyrimuose, analizuojančiuose lenko–kataliko stereotipo formavimosi kelią (Jurek 2010).

Etniškumo ir religingumo sąsajos išryškėjo ir tyrimo dalyviams svarstant skirtumus tarp katalikybės ir lietuviybės bei lenkiškumo: mokyklos lenkų dėstomąja kalba itin skiriasi nuo mokyklų lietuvių dėstomąja kalba, nes lenkų tautybės tikinčiųjų religingumas – religijos praktikavimo būdai – suvokiamas kaip gilesnis, palyginti su lietuvių, tai numanomai atsispindi tiek mokinių, pasirinkusių tikybos pamokas, skaičius, tiek tikybos mokymosi nuoseklumas, tiek gebėjimas ginti tikėjimo tiesas: *Pas mus [mokyklose lenkų kalba] nėra taip, kad vaikai penkerius metus mokosi etikos, o po to – religijos, ir nežinau, ką rinksis vėliau. Iš viso vertinant tikybos mokymą tarp lietuvių ir lenkų mokyklų, tai mes tikrai nesame panašūs. <...> čia buvo tokie, kaip seminarai... aš žinau ten [buvo mokoma], kad Biblija yra mitas, tai vaikai labai greitai... čia buvo dešimtakai, kurie atsistojo ir pasakė, – „ponia dėstytoja, turbūt neturite aukštojo išsilavinimo“* (Vilnius, mot., katalikė, lenkų k.). Lenkiškumas siejamas su katalikybe, o religingumas / tikėjimo išpažinimas ir tvirtumas dalies tyrimo dalyvių buvo suvokiamas kaip svarbus konstruojant ribas tarp skirtingų katalikybę išpažįstančių etninių grupių, pavyzdžiui, lietuvių ir lenkų. Nors tiek lenkai, tiek lietuviai buvo apibūdinami kaip katalikai, tačiau buvo pabrėžiama, kad būtent lenkų tautinė grupė nuosekliau

ir tvirčiau išlaikė katalikybę skirtingais istoriniais laikotarpiais, tikybos praktikavimas siejamas su lenkų kultūra, nuosekliai įgyjamas ir mokyklose lenkų dėstomąja kalba.

KULTŪRINĖS ĮVAIROVĖS (NE)ATPAŽINIMO PRAKTIKOS IR IŠŠŪKIAI

Daugiakultūriškumo / tarpkultūriškumo perspektyvos švietimo sistemoje skatina atsižvelgti į mokyklos bendruomenės narių socialinį ir kultūrinį skirtingumą (Banks 2004, Spinner-Halev 2010). Pavyzdžiui, Jeffo Spineer-Halev teigimu, mokyklos pagal galimybes turėtų atsižvelgti į mokinių religines tradicijas, poreikius ir supažindinti bendruomenę su įvairiomis idėjomis bei praktikomis (Spinner-Halev 2010: 95). Tyrime išryškėjo trys strategijos / būdai, kaip mokyklose atpažįstama religinė, kultūrinė mokyklos bendruomenės narių įvairovė. Manychiau, kad šios strategijos yra susijusios ir su tuo, kaip artimai tyrimo dalyvių konstruojamas santykis tarp mokyklos mokomosios kalbos, etniškumo ir religijos.

Pirmasis būdas – kai mokykloje dominuoja akcentai tos religijos, kuriai numanomai³ priklauso dauguma mokyklos bendruomenės narių. Šis scenarijus buvo būdingas tyrime dalyvavusioms mokykloms lenkų dėstomąja kalba: teigiama, kad dauguma mokinių – lenkų etninės tapatybės, o katalikybė siejama su lenkų kultūra, istorija, tad šie aspektai dominuoja ir mokyklos kasdienybėje bei per šventes. Pavyzdžiui, tyrimo dalyvės nuomonė apie mokyklos bendruomenės šventes: *Žinoma, liturginiai metai... Mes stengiamės kiek įmanydami papuošti mokyklą, kad padėtume išgyventi liturginius metus [pagal katalikų bažnyčios kalendorių]* (Vilnius, mot., lenkų kalba). Nors tyrimo dalyviai teigė, kad mokykloje mokosi vaikai ir iš rusakalbių ar kitatikvių šeimų, tačiau mokykla orientuojasi į daugumos bendruomenės narių kultūrinį identitetą. Antrasis būdas – kai atsižvelgiama į numanomą mokinių etninę ir religinę tapatybę ir pasirenkama derinti religines tradicijas, būdingas skirtingoms krikščioniškoms bendruomenėms. Pavyzdžiui, mokykloje, kurioje mokoma rusų, lenkų ir lietuvių kalbomis, šv. Kalėdos švenčiamos du kartus – pagal katalikų ir stačiatikių kalendorius, šventėse tradiciškai dalyvauja tiek katalikų, tiek stačiatikių šventikai. Trečiasis būdas – atsisakymas minėti religines šventes mokykloje motyvuojant tuo, kad mokiniai priklauso skirtingoms religinėms bendruomenėms (katalikų, pravoslavų, musulmonų), taip siekiama išlaikyti lygiavertį santykį tarp skirtingų kultūrinių grupių ir tradicijų. Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad mokyklos pasirenka skirtingus bendruomenės kultūrinės įvairovės atpažinimo būdus.

IŠVADOS

Tyrimo dalyviai mokyklose, kuriose mokoma lenkų ir rusų kalbomis, religiją vertino kaip platesnę tapatybės kategoriją nei etniškumas ar kalba, ją įvardijo kaip jungiančią (žr. Stroup 2017) skirtingas etnines ir kalbines grupes. Kita vertus, etniškumas (lenkiškumas) tyrimo dalyvių mokyklose lenkų mokomąja kalba buvo siejamas su katalikybe, tad šiuo atveju religija ar jos praktikavimo būdas siejama su etniškumu. Mokyklose, kuriose mokomoji kalba yra rusų, tyrimo dalyviai kalbėjo apie įvairią kalbos (rusų, lietuvių), etniškumo ir tikybos (stačiatikybės ar katalikybės) sąveiką: pavyzdžiai leidžia teigti, kad lietuvių kalba gali būti pasirenkama kaip svarbi perduodant stačiatikių tikybą arba rusų kalba – katalikybę. Šiais atvejais kalba atsiejama nuo religijos ir etniškumo. Tikėtina, kad etniškumo, kalbos ir religijos matymas kaip atskirų ir netapačių kategorijų yra susijęs su tuo, kad mokyklos rusų dėstomąja kalba orientuojasi į mokinius iš etniškai skirtingų šeimų, kuriose rusų kalba yra gimtoji (Šliavaitė 2018).

³ Tyrimo dalyvių teigimu, mokyklose nėra renkama sisteminga informacija apie mokinių ar kitų bendruomenės narių etninę kilmę ar išpažįstamą religiją.

Mokyklos skirtingai vertina bendruomenės narių kultūrinę įvairovę. Vienais atvejais, kai etniškumas ir religija tampriai susiję, mokykloje pasirenkama atliepti dominuojančios etninės ir religinės grupės kultūrą. Kitais atvejais, kai bendruomenė yra daugiatautinė ir daugiakonfesinė, mokykloje gali būti pasirenkama arba atsižvelgti į skirtingas kultūrinės grupes, arba neakcentuoti konfesinių skirtumų. Mokyklos, kuriose pabrėžiamas mokomosios kalbos, etniškumo ir religijos ryšys vaidina svarbų socializacijos vaidmenį formuojant bendruomenės narių etnokonfesinę tapatybę.

Gauta 2020 09 30
Priimta 2021 05 04

Literatūra

1. Ališauskienė, M.; Schröder, I. W. (eds.). 2012. *Religious Diversity in Post-Soviet Society: Ethnographies of Catholic Hegemony and the New Pluralism in Lithuania*. Ashgate.
2. Ališauskienė, M.; Schröder, I. W. 2014. „Nematomų sienų apsuptyje: religinių mažumų socialinės atskirties raiška šiuolaikinėje Lietuvoje“, *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas* 5(3): 125–139.
3. Ališauskienė, M.; Markauskaitė, G. 2014. „Religinės įvairovės reprezentavimas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje“, *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas* 5(1): 65–83.
4. Balžekienė, A.; Lapienė, A.; Merkys, G.; Telešienė, A. 2008. „Daugiakultūrinio ir daugiakalbio ugdymo prielaidos bei problemos etniškai mišriame regione“, *Etniškumo studijos* 1–2: 146–171.
5. Banks, J. A. 2004. 'Introduction: Democratic Citizenship Education in Multicultural Societies', in *Diversity and Citizenship Education: Global Perspectives*, ed. J. A. Banks. San Francisco: Jossey-Bass, 3–16.
6. Barth, F. 1969. 'Introduction', in *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*, ed. F. Barth. Bergen-Oslo: Universitetsforlaget; London: George Allen & Unwin, 9–38.
7. Brubaker, R. 2015a. *Grounds for Difference*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
8. Brubaker, R. 2015b. 'Linguistic and Religious Pluralism: Between Difference and Inequality', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 41(1): 3–32.
9. Jurek, L. 2010. 'The Italian Role in the Construction of the Concept "Pole-Catholic"', *The European Politics and Societies* 24(2): 254–268.
10. Korzeniewska, K. 2013. „Vietinis“ (tutejzy), lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje ir Turgeliuose“, *Etniškumo studijos* 2: 149–179.
11. Leončikas, T. 2007. „Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus pasirinkimas“, *Etniškumos studijos* 1: 5–206.
12. LR Seimas 2011. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas. 2011 kovo 17 d., Nr. XI-128. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.395105>
13. Osler, A. 2015. 'The Stories We Tell: Exploring Narrative in Education for Justice and Equality in Multicultural Contexts', *Multicultural Education Review* 7(1–2): 12–25.
14. Reingardė, J.; Vasiliauskaitė, N.; Erentaitė, R. 2010. *Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose*. Tolerantiško jaunimo asociacija, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.
15. Saugėnienė, N. 2003. *Lietuvos tautinių mažumų švietimas multikultūriškumo vertybiniame kontekste*. Kaunas: Technologija.
16. Savukynas, V. 2003. „Etnokonfesiniai santykiai Pietryčių Lietuvoje istorinės antropologijos aspektu“, *Kultūrologija* 10: 80–98.
17. Schröder, I. W. 2012. 'Catholic Majority Societies and Religious Hegemony: Concepts and Comparisons', in *Religious Diversity in Post-Soviet Society: Ethnographies of Catholic Hegemony and the New Pluralism in Lithuania*, eds. M. Ališauskienė and I. W. Schröder. Ashgate, 17–35.
18. Schröder, I. W.; Petrušauskaitė, V. 2013. 'Pluralism of Traditions in a Catholic Majority Society: Catholic Hegemony vis-à-vis Nationalism and Ethnic Experience', *Etniškumo studijos* 2: 69–81.
19. Spinner-Halev, J. 2010. 'Extending Diversity: Religion in Public and Private Education', in *Citizenship in Diverse Societies*, eds. W. Kymlicka and W. Norman. Oxford: Oxford University Press, 68–98.
20. Stroup, D. R. 2017. 'Boundaries of Belief: Religious Practices and the Construction of Ethnic Identity in Hui Muslim Communities', *Ethnic and Racial Studies* 40(6): 988–1006.

21. Šliavaitė, K. 2015. „Mokyklos valstybine arba mažumos mokomąja kalba pasirinkimo strategijos Pietryčių Lietuvoje: tarp etniškumo išlaikymo ir socialinio mobilumo galimybių?“, *Filosofija. Sociologija* 26(2): 135–145.
22. Šliavaitė, K. 2018. „Kalba, istorija ir konstruojamos jungtys su Lietuva: socialinio teisingumo sampratos mokyklose rusų mokomąja kalba“, iš M. Frėjutė-Rakauskienė, N. Klumbytė, A. Marcinkevičius, K. Šliavaitė *Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys, kontekstai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, Balto print, 141–187.
23. Tamošiūnas, T. 2000. *Edukacinis kryptingumas įvairiautėje aplinkoje*. Vilnius: UAB „Biznio mašinų kompanija“.
24. Taylor, Ch. 1994. ‘The Politics of Recognition’, in *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, ed. A. Gutmann. Princeton: Princeton University Press, 25–73.
25. Wimmer, A. 2008. ‘The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: A Multilevel Process Theory’, *AJS* 113(4): 970–1022.
26. Yuval-Davis, N. 2011. *The Politics of Belonging: Intersectional Contestations*. London: SAGE.

KRISTINA ŠLIAVAITĖ

Language, Religion and Ethnicity at the Schools with Russian and Polish Language of Instruction in Lithuania: Practices of (Non)Recognition of Cultural Diversity

Summary

The paper focuses on the ethnic and religious diversity of school community members at the selected schools and investigates whether and how this diversity is acknowledged and managed in the schooling sector. The paper overviews how research participants perceive the interrelation between language, ethnicity and confession, as well as what ways schools use to deal with religious diversity in their communities. The empirical material comes from qualitative interviews with teachers of religion and members of administration at schools with the Polish and the Russian language of instruction in multi-ethnic urban sites in Lithuania, as well as interviews with members of Catholic or Russian Orthodox communities. The data indicates that school strategies to manage cultural diversity of school community are diverse, but schools where ethnicity and religion are seen as closely related can serve as agents of socialisation into a particular religious or ethnic group and in constructing ethno-confessional identities.

Keywords: ethnicity, language, religion, education, diversity